

DOKUMENTACJA BADAŃ ORAZ PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. ŚWIĘTYCH APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA W STARYM KUROWIE

Autorka dokumentacji badawczej i
programu prac konserwatorskich:

mgr Aleksandra Wilk
dyplomowana konserwatorka zabytków
nr dyplomu: 218987

Stare Kurowo, 2025

DZIEŁO KONSERWATORSKIE I DOKUMENTACJA CHRONIONE PRAWEM AUTORSKIM

SPIS TREŚCI

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI	3
2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE	5
3.0. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI	9
4.0. CHARAKTERYSTYKA STYLOWA	11
5.0. CEL I ZAKRES BADAŃ	12
6.0. PRZEBIEG BADAŃ KONSERWATORSKICH	12
7.0. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ	13
8.0. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA	14
9.0. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	18
9.1. WNIOSKI KONSERWATORSKIE	19
9.2. ZALECENIA KONSERWATORSKIE	20
10.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	21
11.0. DOKUMENTACJA BADAWCZA	24
11.1. WNIOSKI I PODSUMOWANIE BADAŃ	48

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI

L-253A z dnia: 21.06.2007		
Nr rejestru zabytków	Nr inw. ZBIORU	Nr inw. pRACOWNI kONS.

.....

1.1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC

RODZAJ **powierzchnia ścian wewnętrznych, posadzka**

ewentualnie określenie stosunku do większej całości

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA **nieznany**

SYGNATURA **brak** INSKRYPCJE **brak**

DATOWANIE **1877** POCHODZENIE **brak**

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA/LOKALIZACJA

ul. Kościelna 23, 66-540 Stare Kurowo

WŁAŚCICIEL/UŻYTKOWNIK

Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Św. Piotra i Pawła w Starym Kurowie

ul. Kościelna 23, 66-540 Stare Kurowo,

województwo lubuskie, powiat strelecko-drezdenecki, gmina Stare Kurowo

MATERIAŁY I TECHNIKA ORYGINAŁU

Kościół wzniesiony z żółtej cegły ceramicznej, otynkowany wewnątrz, bielony polichromowany

MATERIAŁY I TECHNIKA NAWARSTWIEŃ

Liczne przemalowania,łaty cementowe, nowa posadzka

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE I PRACE BUDOWLANE: **TAK ; NIE**

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: **TAK ; NIE**

1.2. ZMIANA DANYCH PO ZAKOŃCZENIU PRAC

1.3. DANE O DOKUMENTACJI

LICZBA: **49** STRON TEKSTU **22** FOTOGRAFII **0** RYSUNKÓW

inne rodzaje dokumentacji (podać technikę wykonania)

AUTOR DOKUMENTACJI **Aleksandra Wilk**

AUTOR DOKUMENTACJI FOTOGRAFICZNEJ **Aleksandra Wilk**

AUTOR DOKUMENTACJI RYSUNKOWEJ

DATA I MIEJSCE WYKONANIA **wrzesień 2025**

miejsce przechowywania:

1 egz. **Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Św. Piotra i Pawła w Starym Kurowie
ul. Kościelna 23, 66-540 Stare Kurowo, województwo lubuskie, powiat strelecko-drezdenecki,
gmina Stare Kurowo**

2. egz. **Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Zielonej Górze Delegatura w Gorzowie
Wielkopolskim, ul. Kosynierów Gdyńskich 75, 66-400 Gorzów Wielkopolski**

3. egz. **DRZEWIEJ Konserwacja i Restauracja Zabytków Aleksandra Wilk, ul. Zdrojowa
29/5, 87-720 Ciechocinek**

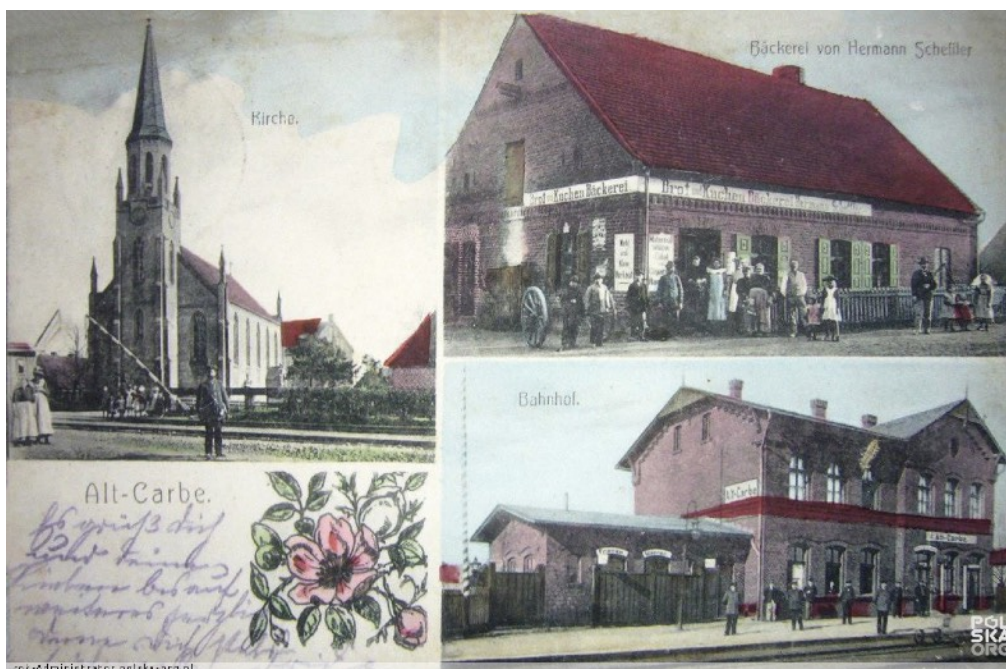
2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Stare Kurowo jest miejscowością o średniowiecznym rodowodzie, której nazwa pojawia się po raz pierwszy w akcie nadania Drezdenka z 1317 roku, gdzie zapisano ją jako Curow lub Carow. W księdze ziemskiej z 1337 roku figuruje jako Garbow, w 1403 roku występuje jako Carbe vel Carwe, w 1407 roku jako Carwe, w 1408 roku jako Carbow, natomiast w 1718 roku odnotowano formę Karbe. W drugiej połowie XVIII wieku, po utworzeniu kolonii Nowe Kurowo, wprowadzono rozróżnienie Alt Carbe, a po reformie ortograficznej – Altkarbe. Wieś należała do dóbr zamku w Dreźnie i w 1407 roku została sprzedana krzyżakom przez Ulryka von Ost za 700 marek.

Fot. 1 Stare Kurowo na pocztówce litograficznej. Piekarnia ze sklepem, fabryka papieru, stacja kolejowa i kościół. Lata 1898-1908.

Rozwój miejscowości nasilił się w XIX wieku. Powstała wówczas fabryka papieru, produkująca papier ze słomy, a także tartak, cegielnia i zakład metalowy. Stare Kurowo, położone bezpośrednio przy linii kolejowej nr 203 (dawny Ostbahn), zyskało istotne znaczenie komunikacyjne i gospodarcze. W styczniu 1945 roku wieś została zajęta przez Armię Czerwoną i Wojsko Polskie. Po zakończeniu II wojny światowej niemiecka ludność została wysiedlona, a obszar zasiedlili nowi mieszkańcy, w większości katolicy. Wprowadzono polską administrację, a w 1946 roku ustalono urzędową nazwę miejscowości – Stare Kurowo.

Fot. 2 Pocztówka z 1909 roku. Stare Kurowo. Kościół, piekarnia Hermann Scheffler, stacja kolejowa.

Historia tutejszego kościoła sięga co najmniej XV wieku, kiedy to pojawia się wzmianka o plebanii z 1460 roku. W miejscowości funkcjonował wcześniejszy, prawdopodobnie XVIII-wieczny kościół, który po reformacji został przejęty przez społeczność ewangelicką i włączony do parafii protestanckiej w Gardzku. Obecna świątynia została wzniesiona w 1877 roku jako kościół ewangelicki w stylu neogotyckim. Jest to budowla jednonawowa, z wydzielonym prezbiterium i strzelistą wieżą zwieńczoną murowanym hełmem. Elewacje wykonano z cegły ceramicznej, pierwotnie nietynkowanej, a dach kryty był blachą cynkową.

Po 1945 roku, wraz z napływem ludności katolickiej, budynek został przejęty i zaadaptowany na potrzeby kultu katolickiego. Dnia 7 października 1945 roku ks. Zdzisław Siekierko poświęcił świątynię, nadając jej wezwanie Imienia Najświętszej Maryi Panny. Jego następca, ks. Michał Rozlepilo, rozwinął życie parafialne, tworząc bractwa religijne, reaktywując Caritas i święcąc kolejne poprotestanckie zbory w okolicy. Pierwsze misje odbyły się już w 1946 roku. 27 maja 1947 roku wizytację parafii przeprowadził Administrator Apostolski ks. Edmund Nowicki, który zmienił wezwanie kościoła na Świętych Apostołów Piotra i Pawła.

Parafia została oficjalnie erygowana 1 czerwca 1951 roku. W latach 1951–1978 opiekę duszpasterską sprawowali ojcowie bazylianie obrządku greckokatolickiego, a od 1 lipca 1978 roku parafię objęli księża diecezjalni. W 1986 roku świątynia została ponownie konsekrowana. W latach osiemdziesiątych XX wieku dokonano modernizacji wnętrza – w ołtarzu głównym umieszczono dębową nastawę z przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy, a na ścianach wykonano malowidła natynkowe. W prezbiterium ustawiono dwie figury apostołów Piotra i Pawła, które w 1945 roku przywiózł z Zabłotowa w diecezji lwowskiej ks. Michał Rozlepilo.

Na początku XXI wieku przeprowadzono prace remontowo-konserwatorskie, m.in. wymieniono pokrycie dachu na dachówkę ceramiczną karpiówkę, przemalowano hełm wieży i elementy sterczyn, a także oczyszczono i zabezpieczono elewacje. Kościół, ze względu na swoje

położenie przy linii kolejowej nr 203, stał się częstym obiektem fotografii i dokumentacji miłośników kolejnictwa. Obecnie jest ważnym punktem krajobrazowym i historycznym Starego Kurowa, zachowującym ciągłość tradycji religijnej oraz architektonicznej regionu.

Fot. 3 Stare Kurowo. Kościół, obóz pracy RAD i fragment miejscowości. Lata 1935-1940.

Bibliografia

„Stare Kurowo”, *Wikipedia*, dostęp 15.09.2025, https://pl.wikipedia.org/wiki/Stare_Kurowo

„Kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie”, *Wikipedia*, dostęp 15.09.2025, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kościół_Świętych_Apostołów_Piotra_i_Pawła_w_Starym_Kurowie

„Parafia Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie”, *Wikipedia*, dostęp 15.09.2025, https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_Świętych_Apostołów_Piotra_i_Pawła_w_Starym_Kurowie

Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków – „Stare Kurowo – rewaloryzacja kościoła”, *lwz.pl*, dostęp 15.09.2025, <https://lwz.pl/conservation/stare-kurowo-rewaloryzacja-kosciola>

Diecezja Zielonogórsko-Gorzowska – „Parafia pw. św. Apostołów Piotra i Pawła – Stare Kurowo”, *diecezjazg.pl*, dostęp 15.09.2025, <https://diecezjazg.pl/cm-business/stare-kurowo-pw-swietych-apostolow-piotra-i-pawla>

Skarżyński J., *Nazwy miejscowości Ziemi Lubuskiej*, Wrocław: Biblioteka Cyfrowa Politechniki Wrocławskiej, dostęp 15.09.2025, <https://www.dbc.wroc.pl/Content/1759/Skarzynski.pdf>

„Stare Kurowo”, portal *Ziemia Lubuska*, dostęp 15.09.2025, <https://ziemialubuska.pl/pl/lokalnie/powiaty-i-gminy/powiat-strzelecko-drezdenecki/stare-kurowo-gmina/stare-kurowo>

„Historia gminy Stare Kurowo”, *fsd.pl* (Powiat strzelecko-drezdenecki), dostęp 15.09.2025, https://fsd.pl/asp/pl_start.asp?menu=11&pol=8&strona=1&subsub=6&typ=14

Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim, *Przewodnik po zasobie archiwalnym*, Gorzów Wlkp. 2024, <https://gorzow.ap.gov.pl/wp-content/uploads/2024/10/Archiwum-Panstwowe-w-Gorzowie-Wlkp.-przewodnik-po-zasobie-archiwalnym.pdf>

Diecezja Zielonogórsko-Gorzowska, „Parafia pw. św. Apostołów Piotra i Pawła – Stare Kurowo”, *diecezjazg.pl*.

„Historia gminy Stare Kurowo”, portal *fsd.pl*, Strzelce Krajeńskie, dostęp 2025.

Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków, „Stare Kurowo – rewaloryzacja kościoła”, *lwzk.pl*.

Skarżyński J., *Nazwy miejscowości Ziemi Lubuskiej*, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.

„Stare Kurowo”, portal *Ziemia Lubuska*, dostęp 2025.

„Kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie”, *Wikipedia*, dostęp 2025.

„Parafia Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie”, *Wikipedia*, dostęp 2025.

3.0. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

Kościół parafialny pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie został wzniesiony w 1877 roku jako świątynia ewangelicka w stylu neogotyckim. Budowla została zrealizowana w technologii ceglanej, z użyciem cegły ceramicznej w kolorze ugrowym. Cokół budynku wykonano z kamienia, zwieńczonego ceglany gzymsem. Elewacje pozostawiono w stanie nietynkowanym, co jest charakterystyczne dla neogotyckiej architektury ceglanej. Ściany wewnętrzne są tynkowane i malowane, a część prezbiterium została oblicowana płytami granitowymi. Wnętrze korpusu ozdobiono także drewnianymi listwami z fryzem lambrekinowym.

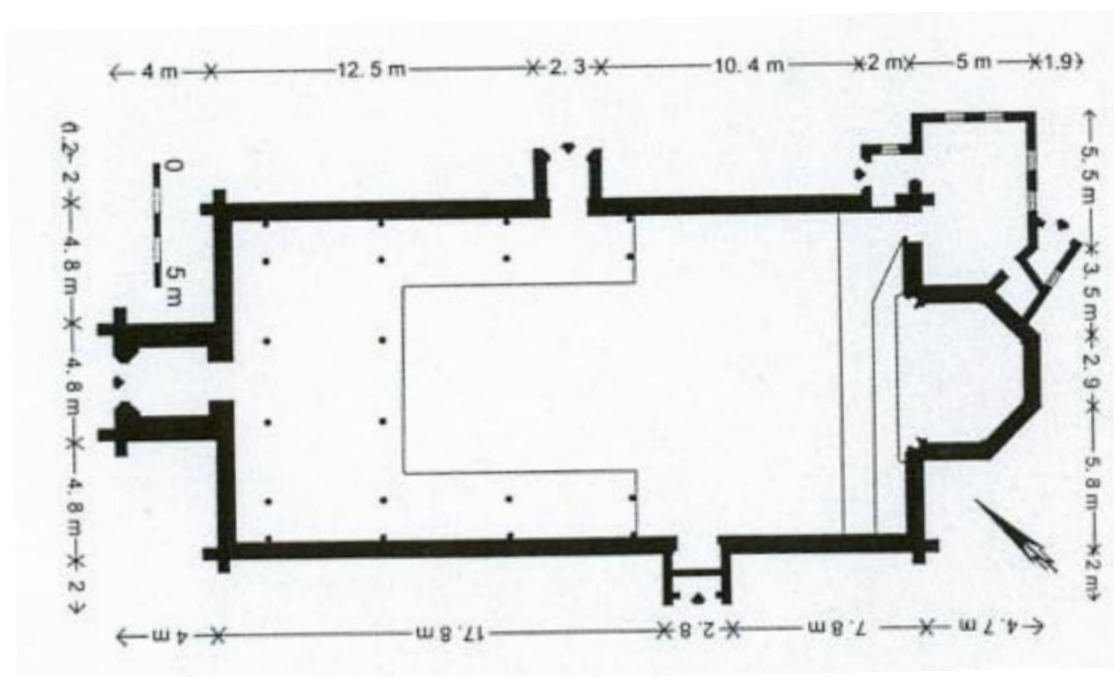
Fot.4 Plan działki nr 740 w Starym Kurowie z lokalizacją kościoła pw. Śś. Apostołów Piotra i Pawła. Widoczny kształt działki, układ ulicy oraz zadrzewienie.

Bryła świątyni jest smukła, wysoka i mocno rozczłonkowana. Korpus kościoła został posadowiony na wysokim kamiennym cokole i nakryty dwuspadowym dachem. Prezbiterium, o wysokości ścian równej ścianom korpusu, zamknięto wielobocznie i nakryto dachem namiotowym. Od strony wschodniej do prezbiterium przylega rozbudowana zakrystia. Całość uzupełnia wysoka, czterokondygnacyjna wieża, w dolnych kondygnacjach na rzucie prostokąta, w górnej części ośmioboczna, zwieńczona ostrosłupowym hełmem murowanym z cegły, zakończonym kulą i krzyżem. Narożne skarpy korpusu i wieży wieńczą sterczyny, co nadaje całości wertykalny i strzelisty charakter.

Układ kościoła jest jednonawowy, na rzucie prostokąta, z niewielkim prezbiterium od strony wschodniej i wieżą w fasadzie

zachodniej. Od południa dobudowano kaplicę, od północy – kruchtę bocznego wejścia. W tylnej części nawy znajduje się empora organowa wraz z emporami bocznymi, wspartymi na drewnianych arkadach, co w planie tworzy układ litery C.

Elewacje budynku mają bogatą artykulację. Dłuższe elewacje północna i południowa ujęte są szkarpami i przeprute wysokimi, ostrołucznymi oknami z ceglany laskowaniami i maswerkami. Fasada zachodnia ma charakter wieżowy, ujęty w schodkowe szkarpy narożne. W przyziemiu wieży umieszczono główny portal ostrołuczny, a powyżej – rzędy okien ostrołucznych z laskowaniem. Najwyższa kondygnacja wieży ma formę ośmioboku, z ostrołucznymi otworami w każdej ścianie oraz fryzem z rozet czterolistnych. Elewacje prezbiterium są podzielone ostrołucznymi oknami, natomiast elewacje zakrystii pozostają gładkie, z prostymi otworami ostrołucznymi. Całość zwieńczona jest profilowanymi gzymсами ceglany.

Fot. 5 Rzut kościoła.

Wnętrze kościoła jest salowe, przykryte podwieszonym stropem drewnianym, z dodatkowym akcentem dekoracyjnym w postaci otwartej więźby dachowej. Wzdłuż ścian nawy biegnie szeroki pas ornamentalny z motywami roślinnymi, ujmujący koliste tonda wypełnione malowanymi popiersiami, wykonanymi w czasach współczesnych. Wysokie okna wypełniają ceglane maswerki, a część z nich została oszklona witrażami w ołowianych ramach. W prezbiterium zastosowano sklepienie żebrowe z cegły, z dekorowanymi głowicami kielichowymi zdobionymi motywami liści winorośli. W polach między żebrowymi znalazły się malowane tonda z symbolami ewangelistów, papieża i herbem.

Wypożyczenie kościoła obejmuje empory, prospekt organowy firmy Wilhelm Sauer z Frankfurtu nad Odrą, pochodzący z czasu budowy kościoła, a także ławki i chrzcielnicę. Szczególnym elementem są rzeźby świętych Piotra i Pawła, które zostały przywiezione przez repatriantów z Zabłotowa na Kresach Wschodnich po 1945 roku. W latach osiemdziesiątych XX wieku wnętrze wzbogacono o nową nastawę ołtarzową z przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy, wykonaną w drewnie dębowym, oraz malowidła natynkowe w nawie i prezbiterium.

Kościół w Starym Kurowie pełni funkcję parafialnej świątyni katolickiej od 1945 roku. Jego architektura, utrzymana w stylistyce neogotyckiej, z dominującą wieżą i bogato artykułowanymi elewacjami ceglanymi, nadaje mu charakter reprezentacyjny. Obiekt jest dominującym elementem w krajobrazie wsi, usytuowanym w sąsiedztwie torów kolejowych i pełniącym zarówno funkcję sakralną, jak i znaczącą rolę kulturową i historyczną w przestrzeni miejscowości.

4.0. CHARAKTERYSTYKA STYLOWA

Kościół parafialny pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie reprezentuje XIX-wieczną architekturę neogotycką, wzniesioną w 1877 roku jako świątynia ewangelicka. Obiekt posiada wszystkie zasadnicze cechy tego stylu, charakterystyczne dla ówczesnej architektury sakralnej północnych Niemiec i terenów dzisiejszej Ziemi Lubuskiej.

Bryła kościoła jest smukła, wertykalnie ukierunkowana, zdominowana przez wysoką, czterokondygnacyjną wieżę, której górna część została ukształtowana na rzucie ośmioboku i zwieńczona murowanym hełmem ostrosłupowym. Korpus jest jednonawowy, wydłużony, zakończony od wschodu wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Całość ujęta jest systemem skarp narożnych, zwieńczonych sterczynami, co nadaje bryle strzelistość typową dla neogotyku.

W elewacjach zastosowano cegłę licową w kolorze ugrowym, bez tynkowania. Cokół wykonano z kamienia, oddzielonego od korpusu ceglanym gzymsem. Detal architektoniczny, również ceglany, obejmuje ostrołukowe okna, profilowane blendy, gzymsy koronujące oraz fryz rozetkowy w najwyższej kondygnacji wieży. Okna zamknięte są ostrołukami, wypełnione ceglanymi laskowaniami i maswerkami. Kompozycja elewacji jest rytmiczna i powtarzalna, zgodna z zasadami neogotyckiej architektury ceglanej.

Wnętrze utrzymane zostało w formie salowej, z podwieszonym stropem drewnianym, uzupełnionym o dekoracyjną, otwartą wieżbę dachową. W prezbiterium zastosowano sklepienie żebrowe segmentowe, którego ceglane żebra oparto na słupkach z ceramicznymi głowicami zdobionymi motywami roślinnymi. Podziały architektoniczne i dekoracje wnętrza jednoznacznie odwołują się do neogotyckiego języka form.

Wypożażenie pierwotne – empory boczne, prospekt organowy firmy Wilhelm Sauer, układ stolarki drzwiowej i okiennej – pozostaje zgodne z charakterem architektury ewangelickiej XIX wieku. Po 1945 roku wypożażenie zostało dostosowane do potrzeb liturgii katolickiej, jednak bez istotnych ingerencji w stylistykę architektoniczną budynku. Zachowane elementy, takie jak układ okien, system sklepień i detale ceglano-kamieniarskie, pozwalają jednoznacznie zaklasyfikować obiekt do nurtu neogotyku ceglano-ceglanego.

5.0. CEL I ZAKRES BADAŃ

Celem przeprowadzonych badań było przygotowanie podstaw do planowanych prac konserwatorskich i remontowych we wnętrzu kościoła parafialnego pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie. Aktualny stan świątyni charakteryzuje się łuszczącą się farbą na ścianach, zmurszałymi i odspajającymi się tynkami oraz wtórnym, niejednolitym wystrojem wnętrza. Dodatkowym problemem jest obecność instalacji elektrycznej prowadzonej w plastikowych maskownicach, zamocowanych bezpośrednio do tynku, co zaburza estetykę przestrzeni. Planowane prace zakładają odświeżenie wnętrza kościoła, naprawę i uzupełnienie zniszczonych tynków, a także ukrycie przewodów elektrycznych pod warstwą tynku.

Zakres badań obejmował w pierwszej kolejności rozpoznanie obecności polichromii i pierwotnych warstw malarskich pod wtórnymi nawarstwieniami kolorystycznymi. Wyniki tych prac pozwoliły określić, w których partiach ścian możliwe jest prowadzenie nowych instalacji elektrycznych, a gdzie należy tego unikać, aby nie naruszyć zachowanych fragmentów dekoracji historycznej.

Kolejnym zadaniem była próba skucia fragmentu posadzki w celu zbadania możliwości umieszczenia pod nią instalacji ogrzewania gazowego. Celem tego działania było sprawdzenie grubości i struktury warstw podposadzkowych, a także określenie, czy możliwe jest bezpieczne poprowadzenie rur bez ingerencji w konstrukcję fundamentów i ścian.

Ostatnim etapem badań było ustalenie kolorystyki planowanego malowania wnętrza. Wykonane odkrywki stratygraficzne i analiza zachowanych warstw pozwoliły określić pierwotne barwy oraz wskazać odpowiednie zestawienia kolorystyczne do zastosowania przy odnowie świątyni.

Przeprowadzone badania stanowią podstawę do opracowania zaleceń konserwatorskich i programu prac, zapewniając, że planowane prace będą prowadzone z poszanowaniem substancji zabytkowej, a jednocześnie umożliwią dostosowanie wnętrza kościoła do współczesnych potrzeb użytkowych i estetycznych.

6.0. PRZEBIEG BADAŃ KONSERWATORSKICH

Badania konserwatorskie przeprowadzono we wnętrzu kościoła pw. Śś. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie. Ich celem było rozpoznanie zachowanych warstw malarskich, określenie faz chronologicznych wystroju, zlokalizowanie miejsc bezpiecznych dla prowadzenia instalacji elektrycznych oraz sprawdzenie możliwości ukrycia instalacji grzewczej pod posadzką.

Łącznie wykonano 13 odkrywek na ścianach w różnych partiach kościoła oraz jedną odkrywkę w posadzce. Odkrywki ścienne zostały rozmieszczone w reprezentatywnych miejscach wnętrza: w kruchcie podwieżowej, w partiach przyziemia korpusu, pomiędzy oknami nawy, wokół

otworów okiennych, na łuku tęczowym i w prezbiterium, przy schodach prowadzących na emporę oraz na samej emporze. Pozwoliło to na zbadanie dekoracji w różnych strefach wysokościowych i porównanie zachowanych fragmentów w kontekście całego programu malarskiego. Wykonane odkrywki odsłoniły zarówno fragmenty pierwotnej polichromii ornamentalno-figuralnej, jak i późniejszych przemalowań o charakterze uproszczonym. Stwierdzono występowanie kilku faz chronologicznych, począwszy od bogatej dekoracji neogotyckiej z drugiej połowy XIX wieku, poprzez przemalowania odwzorowujące część pierwotnej kolorystyki, aż po lamperie olejne i współczesne jednolite malowanie wnętrza w kolorze ugrowym.

Odkrywka w posadzce miała charakter sondażowy i została wykonana w celu sprawdzenia możliwości poprowadzenia rur instalacji grzewczej pod istniejącą nawierzchnią. Badanie wykazało, że posadzka składa się z łamanych płyt kamiennych uzupełnianych kitem, co pozwala na ostrożne demontaże fragmentów w miejscach kitowych bez ryzyka uszkodzenia oryginalnego kamienia i umożliwia jego ponowne wykorzystanie przy rekonstrukcji.

Przeprowadzone badania pozwoliły określić zarówno charakter historycznej dekoracji kościoła, jak i wskazać miejsca wymagające szczególnej ochrony podczas planowanych prac instalacyjnych i konserwatorskich. W oparciu o wiedzę sporządzono dokumentację badawczą oraz program prac konserwatorskich.

7.0. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie w ostatnich latach przeszedł prace remontowe związane m.in. z ukształtowaniem terenu wokół budynku. Wykonano spadki odprowadzające wodę opadową na zewnątrz, co znacząco poprawiło warunki wilgotnościowe przy fundamentach i ścianach obiektu. Wcześniej teren wokół wieży nie był odpowiednio ukształtowany, co prowadziło do gromadzenia się wody opadowej bezpośrednio przy murach. W konsekwencji ściany kruchty podwieżowej były trwale zawilgocone, a długotrwała migracja wilgoci doprowadziła do rozległych zniszczeń tynków i odspojień warstw malarskich.

Dodatkowe uszkodzenia powstały w wyniku prowadzenia w przeszłości instalacji elektrycznej w systemie podtynkowym. W wielu miejscach ingerencja w tynki i malowidła doprowadziła do ich naruszenia, a przebieg kabli spowodował trwałe zniszczenia struktury ściany

W dolnych partiach ścian odnotowano odspojenia i zniszczenia warstw malarskich, co jest bezpośrednio związane z podciąganiem kapilarnym wilgoci z gruntu. Szczególnym problemem okazała się wtórna warstwa lamperii wykonana farbą olejną, której niska paroprzepuszczalność i śliska powierzchnia sprzyjały miejscowym odspojeniom nałożonych później farb.

W wielu miejscach kościoła obserwuje się całkowity ubytek tynków, zarówno w obrębie nawy, jak i w kruchcie. Uszkodzenia obejmują zarówno powierzchniowe łuszczenie i odpadanie powłok malarskich, jak i głębsze destrukcje tynków, wynikające z połączenia kilku czynników: długoletniego zawilgocenia, nieodpowiednich nawarstwień wtórnych oraz ingerencji instalacyjnych.

8.0. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot.6 Ujęcie z prezbiterium w stronę nawy – widoczna empora organowa, układ okien oraz kamienna posadzka.

Fot. 7 Widok z empy organowej na nawę i prezbiterium. Widoczny wystrój wnętrza z drewnianym stropem oraz nastawą ołtarza głównego i ołtarzy bocznych.

Fot 8. Ściana boczna nawy z widocznymi maskownicami instalacji ppoż., prowadzonymi na powierzchni tynku pomiędzy oknami.

Fot. 9 Fragment narożnika ścian przy emporze – widoczne zniszczenia tynków, łuszcząca się lamperia oraz liczne maskownice instalacyjne umieszczone na powierzchni ścian.

Fot. 10 Ściana nad prospektem organowym. Widoczne maskownice z kablami, obok ślad po dawnym prowadzeniu instalacji – uzupełnienie w tynku wyróżniające się spod warstwy malarskiej. Proponowane miejsce ponownego schowania przewodów, bez konieczności wykonywania nowych bruzd.

Fot. 11 Fragment ściany bocznej przy stopniach do prezbiterium – liczne łuszczenia farby i cementowe łaty, widoczna instalacja ogrzewania gazowego (rury i grzejnik) oraz maskownica kablowa poprowadzona nad dekoracyjnym fryzem drewnianym-lambrekinem

Fot. 12 Fragment ściany z licznymi uszkodzeniami: odspojenia i łuszczenie farby, ślady po dawnych instalacjach, brakujące elementy drewnianego lambrekinu oraz ubytki farby powyżej. Wzdłuż ściany widoczne szerokie maskownice kablowe oraz rury ogrzewania gazowego prowadzone nad posadzką.

Fot. 13 Kruchta pod wieżą – zniszczone dolne partie ścian. Rozległe odspojenia tynków powstałe w wyniku długoletniego zawilgocenia spowodowanego gromadzeniem się wody przy murach i brakiem odpływu.

Fot. 14 Zniszczenia tynków pod oknami spowodowane zawilgoceniem, prawdopodobnie wynikającym z nieszczelności stolarki okiennej lub kondensacji pary wodnej i jej skraplania w okresie jesienno-zimowym.

Fot. 15 Grzejnik instalacji ogrzewania gazowego zamontowany we wnętrzu kościoła.

Fot. 16 Powtarzająca się dekoracja ścienna w formie marmurowego krzyża wkomponowanego w powierzchnię tynku.

9.0. CEL I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Celem planowanych prac konserwatorskich i restauratorskich w kościele pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie jest przywrócenie właściwego stanu technicznego i estetycznego wnętrza świątyni przy jednoczesnym zachowaniu i ochronie substancji zabytkowej. Prace mają na celu usunięcie skutków długoletniego zawilgocenia i zniszczeń tynków, uporządkowanie i schowanie instalacji technicznych, a także odnowienie kolorystyki ścian w oparciu o wyniki badań stratygraficznych.

Podstawowym założeniem jest zabezpieczenie i naprawa tynków wewnętrznych w partiach zniszczonych przez zawilgocenie oraz odspojenia spowodowane wtórnymi nawarstwieniami. W szczególności dotyczy to kruchty podwieżowej, gdzie doszło do największych strat w wyniku gromadzenia się wody przy murach, a także dolnych partii ścian nawy, w których obserwuje się zniszczenia wywołane podciąganiem kapilarnym wilgoci.

Równolegle planuje się usunięcie wtórnych elementów zakłócających estetykę wnętrza. Dotyczy to przede wszystkim instalacji elektrycznej prowadzonej w plastikowych korytkach i maskownicach na powierzchni ścian. Przewody zostaną ukryte pod tynkiem, w miejscach bezpiecznych dla zachowanych warstw malarskich, zgodnie z wynikami przeprowadzonych badań. W ten sposób zachowana zostanie czytelność historycznej dekoracji, a jednocześnie poprawiona estetyka wnętrza.

W zakresie instalacji grzewczej przewiduje się wykonanie nowych prowadzeń rur pod posadzką. Badania wstępne wykazały możliwość ukrycia instalacji bez naruszania konstrukcji fundamentów i ścian. Celem tego działania jest ograniczenie widoczności współczesnych elementów technicznych i uporządkowanie wnętrza. Dodatkowo planuje się aranżację i osłonięcie grzejników w sposób harmonizujący z charakterem architektury, tak aby ich obecność nie zaburzała odbioru wnętrza.

Istotnym zadaniem będzie także ujednolicenie kolorystyki ścian. Na podstawie badań stratygraficznych określono pierwotne barwy i tonację, które zostaną wykorzystane w projekcie malowania. Planowane prace mają na celu usunięcie wtórnych, niejednolitych nawarstwień i przywrócenie spójnej kolorystyki zgodnej z charakterem świątyni.

Założeniem konserwatorskim jest prowadzenie prac w sposób minimalnie inwazyjny, z zachowaniem możliwie największej ilości oryginalnej substancji. Wszystkie działania będą realizowane z poszanowaniem wartości historycznych i artystycznych obiektu, tak aby przywrócić wnętrzu estetykę odpowiadającą jego stylistyce i jednocześnie zapewnić funkcjonalność dostosowaną do współczesnych potrzeb użytkowych.

9.1. WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Przeprowadzone badania konserwatorskie pozwoliły na sformułowanie szeregu wniosków dotyczących zarówno instalacji technicznych, jak i historycznych warstw malarskich we wnętrzu kościoła. W zakresie instalacji elektrycznych i przeciwpożarowych należy dążyć do maksymalnego wykorzystania istniejących tras. W miejscach, gdzie zachowały się ślady dawnych instalacji podtynkowych, wskazane jest ich ponowne odkuwanie i umieszczenie tam nowych przewodów, aby uniknąć dodatkowych zniszczeń. Maskownice znajdujące się obecnie nad fryzem-lambrekinem powinny być przeniesione w uskok ponad fryzem, tak aby nie były widoczne z poziomu wnętrza. Jeżeli ponowne wykorzystanie dawnych tras nie będzie możliwe, nowe przewody powinny być prowadzone w narożnikach ścian, przy minimalnym odkuwaniu tynku, w celu ograniczenia ingerencji w historyczną substancję. Na emporze, gdzie przewody prowadzone są po belkach, należy je poprowadzić możliwie blisko naroży, w maskownicach dopasowanych kolorystycznie do lokalnego drewna (np. ciemny brąz). Oświetlenie ewakuacyjne i przeciwpożarowe powinno zostać przeniesione z centralnych pól ścian w naroża, w pobliże okien, aby nie naruszać zachowanych fragmentów polichromii figuralnych.

W przypadku instalacji grzewczej wskazane jest jej całkowite ukrycie pod posadzką. Posadzka zbudowana jest z łamanych płyt kamiennych uzupełnianych kitem, dlatego podczas prac należy prowadzić skucia w miejscach kitowych, aby uniknąć uszkodzenia kamieni i umożliwić ich ponowne wykorzystanie przy rekonstrukcji.

W przypadku polichromii, badania stratygraficzne wykazały, że pierwotny program malarski świątyni był bogaty i obejmował wszystkie partie wnętrza. Odsłonięte fragmenty mają wysoką wartość historyczną i artystyczną. W normalnych warunkach zalecane byłoby pełne odsłonięcie polichromii i przywrócenie oryginalnego wystroju. Jednak w tym przypadku przeprowadzone odkrywki jednoznacznie wykazały, że usunięcie wtórnych przemalowań prowadzi do odspajania i niszczenia warstwy oryginalnej, ze względu na jej brak przyczepności do podłoża i silne zespolenie z późniejszymi nawarstwieniami.

Zgodnie z zasadami etyki konserwatorskiej, w takich sytuacjach lepszym rozwiązaniem jest pozostawienie historycznych warstw przykrytych, aby uchronić je przed zniszczeniem. W historii konserwacji wielokrotnie zdarzało się, że kolejne nawarstwienia działały ochronnie, a dopiero po latach możliwe było ich bezpieczne usunięcie bez szkody dla oryginału. W tym przypadku istnieje szansa, że w przyszłości rozwój technologii pozwoli na odsłonięcie dekoracji pierwotnej w lepszym stanie niż obecnie. Dlatego też obecnie nie zaleca się odsłaniania całej polichromii. Wskazane jest natomiast wykorzystanie wiedzy zdobytej podczas badań stratygraficznych przy planowanym odświeżeniu wnętrza. Należy oprzeć nowy wystrój na historycznej kolorystyce i układzie dekoracyjnym, odtwarzając m.in. ornament oddzielający lamperię od górnych partii ścian, ornamenty wokół otworów okiennych i inne motywy rytmiczne. Pozwoli to nadać wnętrzu charakter zbliżony do pierwotnego, przy jednoczesnym zachowaniu warstw historycznych w nienaruszonym stanie.

9.2. ZALECENIA KONSERWATORSKIE

Uzgodnienia formalne

Ostateczny projekt prac konserwatorskich i restauratorskich należy przed rozpoczęciem realizacji uzgodnić z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wszystkie istotne zmiany zakresu lub technologii w trakcie realizacji muszą być zgłaszane i zatwierdzane przez WKZ.

Nadzór konserwatorski

Prace prowadzić pod nadzorem dyplomowanego konserwatora dzieł sztuki posiadającego doświadczenie w pracy przy obiektach zabytkowych.

Nadzór sprawuje również właściwy terenowo urząd ochrony zabytków.

W przypadku odkrycia nieoczekiwanych elementów o wartości historycznej (np. detalu architektonicznego, pierwotnych warstw polichromii, reliktyw konstrukcyjnych) należy niezwłocznie wstrzymać prace w danym obszarze i poinformować Inwestora oraz WKZ celem ustalenia dalszego trybu postępowania.

Dokumentacja i archiwizacja

Po zakończeniu prac należy sporządzić pełną dokumentację powykonawczą, obejmującą:

- dokumentację fotograficzną wszystkich istotnych etapów,
- opis zastosowanych materiałów i technologii,
- inwentaryzację wykonanych prac w formie opisowej i graficznej.

Komplet dokumentacji przekazać do archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków oraz Inwestorowi.

Dokumentacja powinna zawierać również informacje o lokalizacji pozostawionych świadków polichromii.

Materiały i technologie

Wszystkie materiały muszą posiadać atesty dopuszczające do stosowania w pracach przy obiektach zabytkowych oraz spełniać obowiązujące normy.

W przypadku konieczności zmiany materiałów należy stosować rozwiązania równoważne technologicznie i estetycznie, po wcześniejszym zatwierdzeniu przez nadzór konserwatorski.

Preferowane są technologie minimalnie inwazyjne, umożliwiające zachowanie maksymalnej ilości substancji oryginalnej, szczególnie w zakresie tynków, murów ceglanych i elementów wystroju.

BHP i zabezpieczenie prac

Wszystkie prace powinny być prowadzone w sposób bezpieczny dla zabytku i pracowników.

Strefy zagrożone (odspojone tynki, elementy ruchome) należy zabezpieczyć przed rozpoczęciem prac zasadniczych.

Kościół musi być w trakcie prac zabezpieczony przed dostępem osób postronnych.

10.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

I Dokumentacja fotograficzna

- Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej przed, w trakcie i po wykonanych pracach, aby udokumentować każdy etap prac konserwatorskich i restauratorskich.

II. Ściany wewnętrzne

1. Usunięcie wtórnych nawarstwień

- Usunięcie łuszczących się powłok malarskich, które nie mają wartości historycznej.
- Demontaż natynkowych maskownic kablowych oraz usunięcie uzupełnień cementowych.
- Prace prowadzone ręcznie, przy użyciu skalpeli, dłut i młotków murarskich, z zachowaniem szczególnej ostrożności w partiach z zachowanymi polichromiami.

2. Oczyszczenie powierzchni

- Mechaniczne oczyszczenie tynków z zabrudzeń i osypujących się fragmentów przy użyciu szczotek o miękkim włosiu.

3. Zabezpieczenie i wzmocnienie tynków

- W partiach z odspojeniami wykonanie podklejeń przy użyciu iniekcji zapraw wapiennych płynnych lub mikroemulsji na bazie wapna.
- W miejscach spękań i większych ubytków – zastosowanie zapraw wapiennych z dodatkiem trasu lub domieszek hydraulicznych (np. NHL).
- Zastąpienie wszystkich wcześniejszych uzupełnień cementowych zaprawą wapienną kompatybilną z historycznym podłożem.

4. Uzupełnianie ubytków

- Uzupełnienie większych ubytków zaprawą mineralną na bazie wapna gaszonego, trasu i piasku kwarcowego, o parametrach paroprzepuszczalnych.
- Opracowanie fakturalne, dopasowane do lokalnie położonej historycznej warstwy.

5. Instalacje w ścianach

- Prowadzenie nowej instalacji elektrycznej i ppoż. w dawnych trasach kablowych, po ich odkuwaniu.
- W przypadku braku możliwości – prowadzenie przewodów narożnikami ścian, z minimalnym odkuwaniem tynku.
- Maskownice nad fryzem-lambrekinem przeniesione w uskok nad fryzem, niewidoczny z poziomu posadzki.
- Na emporze – prowadzenie kabli w narożach belek, w maskownicach w kolorze drewna.

6. Prace w strefach zawilgoconych

- W kruchcie podwieżowej i partiach podokiennych – usunięcie zniszczonych, zawilgoconych tynków i wykonanie nowych zapraw wapiennych renowacyjnych zgodnych z normą WTA.
- Zastosowanie technologii odsalania kompresami w przypadku występowania wykwitów solnych.

III Posadzka i instalacja grzewcza

1. Skuwanie pasa posadzki

- Wzdłuż ścian nawy i prezbiterium przewiduje się skucie pasa posadzki w celu ułożenia rur instalacji grzewczej.
- Skuwanie należy prowadzić w miejscach łączeń płytek kamiennych, tak aby zminimalizować ryzyko uszkodzenia kamieni i umożliwić ich ponowne wykorzystanie.

- Płytki odzyskane podczas prac należy oczyścić, zabezpieczyć i przechować w celu ich późniejszego wbudowania.

2. Prowadzenie rur

- Rury instalacji grzewczej należy prowadzić w bruździe podposadzkowej wykonanej wzdłuż ścian, z zachowaniem dystansu od fundamentów.

- Po ułożeniu rur przewiduje się dwa warianty zamknięcia powierzchni:

- Wykorzystanie odzyskanych płytek kamiennych i uzupełnienie braków zaprawą kitową mineralną, dopasowaną kolorystycznie do istniejącej posadzki.
- Zastosowanie krat wentylacyjnych w miejscu pasa posadzki – rozwiązanie to pozwala na zapewnienie dostępu do instalacji w przypadku kontroli, przeglądów lub awarii, a jednocześnie umożliwia wentylację przestrzeni wokół rur.

3. Aranżacja grzejników

- Istniejące grzejniki należy zachować, jednak ich obecność powinna zostać zminimalizowana poprzez aranżację z użyciem osłon.

- Osłony powinny być wykonane z materiałów drewnianych lub metalowych, perforowanych, w kolorystyce dopasowanej do wyposażenia wnętrza (ciemny brąz, odcień lokalnego drewna).

- Konstrukcja osłon musi umożliwiać swobodny przepływ powietrza (otwory wentylacyjne w przedniej i górnej części).

Fot. 17 Propozycja aranżacji grzejników po uprzednio dobranej kolorystyce

IV Malowanie wnętrza i odtworzenie wystroju

1. Przygotowanie podłoża

- Po naprawie i uzupełnieniu tynków, całość powierzchni należy zagruntować preparatem mineralnym o właściwościach paroprzepuszczalnych (np. Keim Fixativ lub równoważny).
- Powierzchnie należy oczyścić z pyłu i resztek wtórnych powłok malarskich.

2. Kolorystyka

- Kolorystyka planowanego malowania zostanie oparta na wynikach badań stratygraficznych.
- Tło wnętrza – tonacja jasna, w barwach zbliżonych do oryginalnej kolorystyki pierwotnej.
- Lamperia – odtworzenie pasa w kolorze brązu, zgodnie z ustalonymi fazami malarskimi.
- Wykorzystanie barw pierwotnej polichromii (ugry, czerwienie, błękity, żółcienie, szarości) w odtworzonych pasach ornamentalnych i obramieniach.

3. Ornamenty i detale

- Odtworzenie ornamentu dzielącego lamperię od górnych partii ścian.
- Odtworzenie pasów ornamentalnych wokół otworów okiennych (motyw jajownika).
- W górnych partiach ścian – odtworzenie wybranych pasów dekoracyjnych, zgodnie z dokumentacją odkrywek.
- W dolnych partiach ścian – rekonstrukcja rytmicznego ornamentu (gwiazda–krzyż–gwiazda–lilijka), w uproszczonej, scalającej formie.

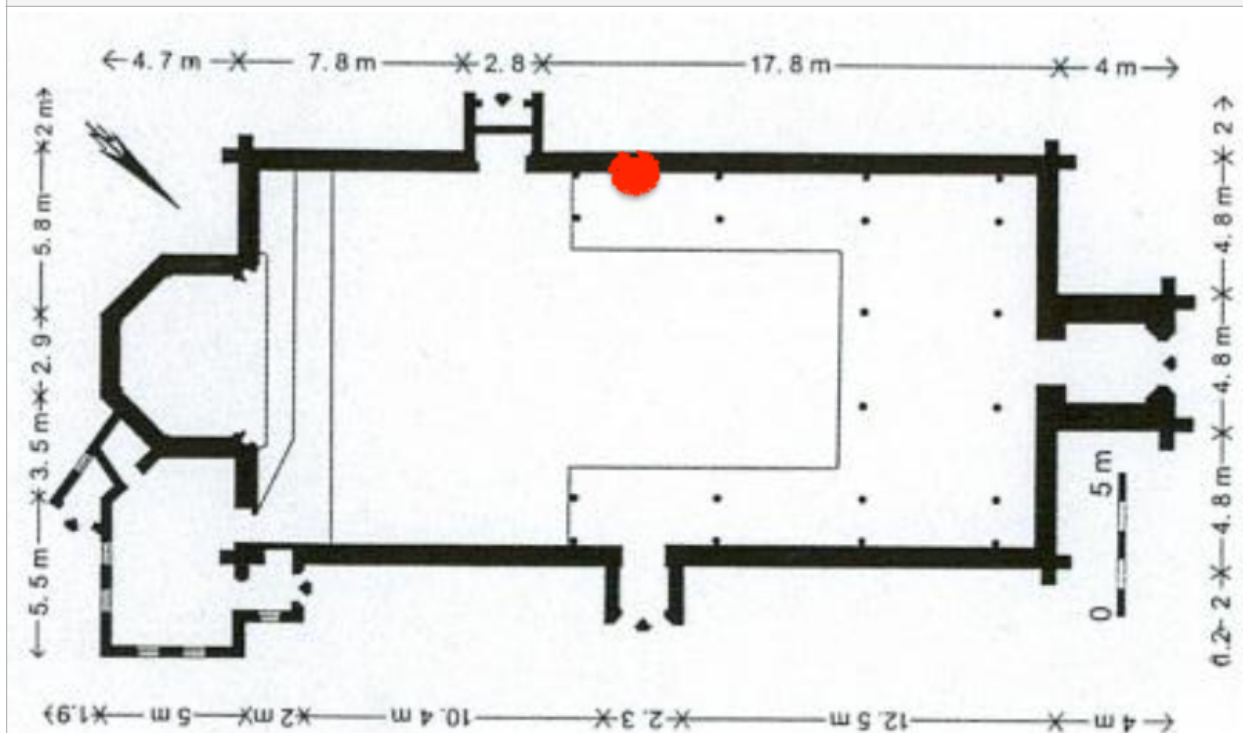
4. Odkrywki polichromii

- Fragmenty polichromii odsłonięte w trakcie badań zostaną pozostawione i zabezpieczone jako tzw. „świadek” historycznego wystroju.
- zabezpieczenie warstwą ochronną (np. 3-5 % Paraloid B72 w Acetonie) i oznaczenie w dokumentacji.

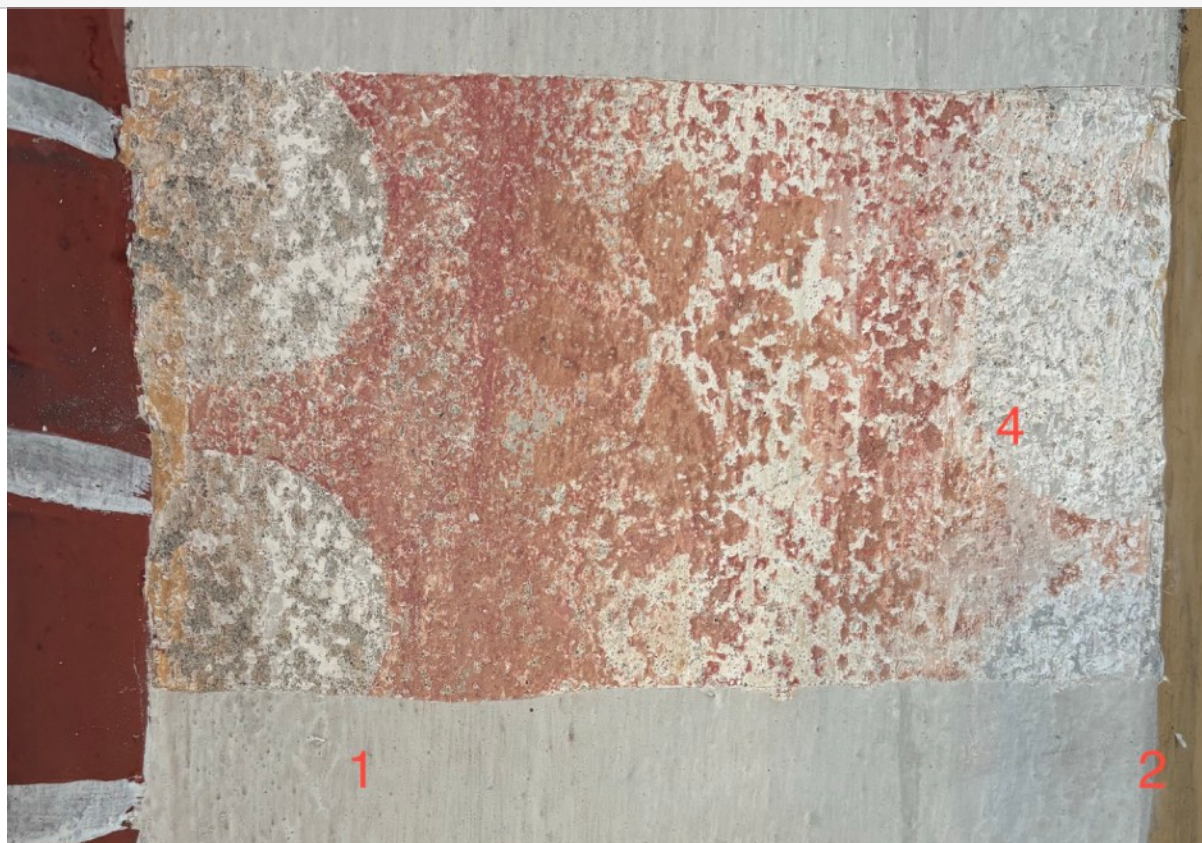
11.0. DOKUMENTACJA BADAWCZA

Odkrywka nr 1

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie szarej, spoiwo akrylowe	Szarość
2	III	Warstwa malarska o barwie żółtej, spoiwo akrylowe	Żółcień
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach czernieni żelazowej, pomarańczu, szarości i żółceni	Czerwień, żółcień, pomarańcz, szarość
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

W trakcie badań stratygraficznych stwierdzono obecność kilku kolejnych nawarstwień malarskich i tynkarskich we wnętrzu kościoła.

Warstwa wtórna 1 – jednobarwna powłoka malarska, wykonana techniką malowania powierzchniowego, bez elementów dekoracyjnych. Utrzymana w jasnej tonacji, stanowiła jednolite tło dla wnętrza.

Warstwa wtórna 2 – kolejna, młodsza warstwa malarska, również o charakterze jednobarwnym, naniesiona bezpośrednio na poprzednią. Również pełniła funkcję wyłącznie estetyczno-eksploatacyjną, pozbawioną walorów artystycznych.

Warstwa 3 – dekoracyjna warstwa polichromii, zachowana miejscowo pod wtórnymi nawarstwieniami. Ornament polichromii przedstawia motyw geometryczno-roślinny o powtarzalnym układzie. Kompozycja ma charakter symetryczny, ujęta została w pas ozdobiony geometrycznymi półkolami (tzw. jajownikami). Centralnym elementem jest stylizowany motyw roślinny, przypominający kwiat o rozchylonych płatkach lub liściach. Tło wypełniają powtarzalne linie i podziały porządkujące całość wzoru. Ornament wykonano w technice malarskiej na pobiale wapiennej, w stonowanej kolorystyce utrzymanej w odcieniach czerwieni, brązów, żółceni i szarości, typowych dla neogotyckiego wystroju sakralnego drugiej połowy XIX wieku.

Warstwa 4 – pobiała wapienna, stanowiąca podłoże dla dekoracji malarskiej.

Warstwa 5 – zaprawa tynkarska, mineralna, wykonana tradycyjnie.

Warstwa 6 – mur ceglany, stanowiący konstrukcję ścian kościoła.

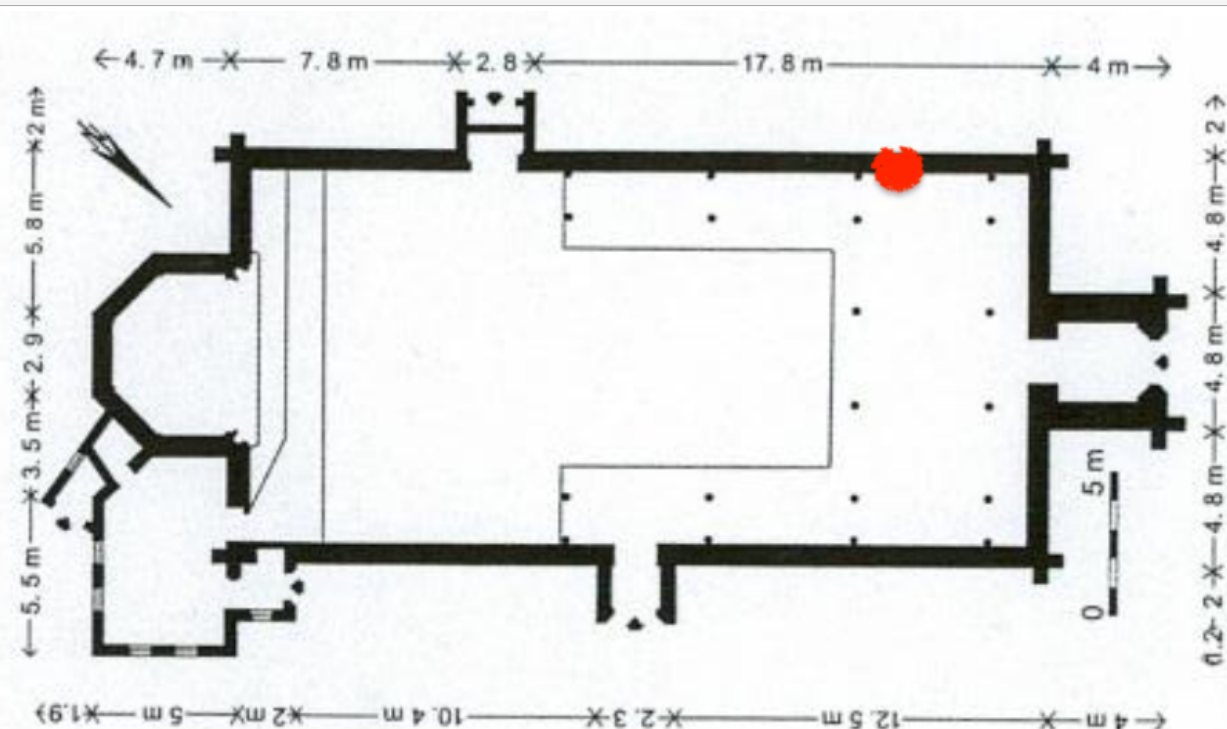
Fot. 18 Fragment polichromii ściennej – fotografia po obróbce cyfrowej (zmniejszony kontrast) w celu uwidocznienia oryginalnej kolorystyki.

Fot. 19 Fragment polichromii ściennej – fotografia po obróbce cyfrowej (zwiększony kontrast) w celu podkreślenia rysunku ornamentu.

Odkrywka nr 2

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie szarej, spoiwo akrylowe	Szarość
2	III	Warstwa malarska o barwie żółtej, spoiwo akrylowe	Żółcień
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach czernieni żelazowej, pomarańczu, szarości i żółceni	Czerwień, żółcień, pomarańcz, szarość
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

W partiach ścian przylegających do parapetów okiennych stwierdzono nawarstwienia analogiczne do pozostałych fragmentów wnętrza, jednak w znacznie gorszym stanie zachowania ze względu na długotrwałe zawilgocenie. Wilgoć powodowała osłabienie struktury tynków, łuszczenie się powłok malarskich i odpajanie zaprawy.

Warstwa wtórna 1 – jednobarwna powłoka malarska, naniesiona w celu odświeżenia wnętrza, pozbawiona podziałów i dekoracji.

Warstwa wtórna 2 – nowsza warstwa malarska o podobnym charakterze, również jednolita i kryjąca, zakrywająca wcześniejsze malowidła.

Warstwa 3 – dekoracyjna warstwa polichromii, zachowana w stanie fragmentarycznym. Ornament powtarza się rytmicznie wokół wszystkich otworów okiennych, tworząc pasową dekorację. Kompozycja ma charakter geometryczno-roślinny, zbudowana z rytmicznych półkoli (jajowników) oraz stylizowanych motywów kwiatowych. W partiach przyokiennych ornament jest znacznie bardziej zniszczony – widać ubytki spowodowane zawilgoceniem i osłabieniem podłoża, jednak czytelny jest układ rytmiczny biegnący wokół ram okiennych. Kolorystyka oparta na czerwieniach, brązach, żółcieniach i szarościach, wykonanie w technice malarskiej na pobiale wapiennej.

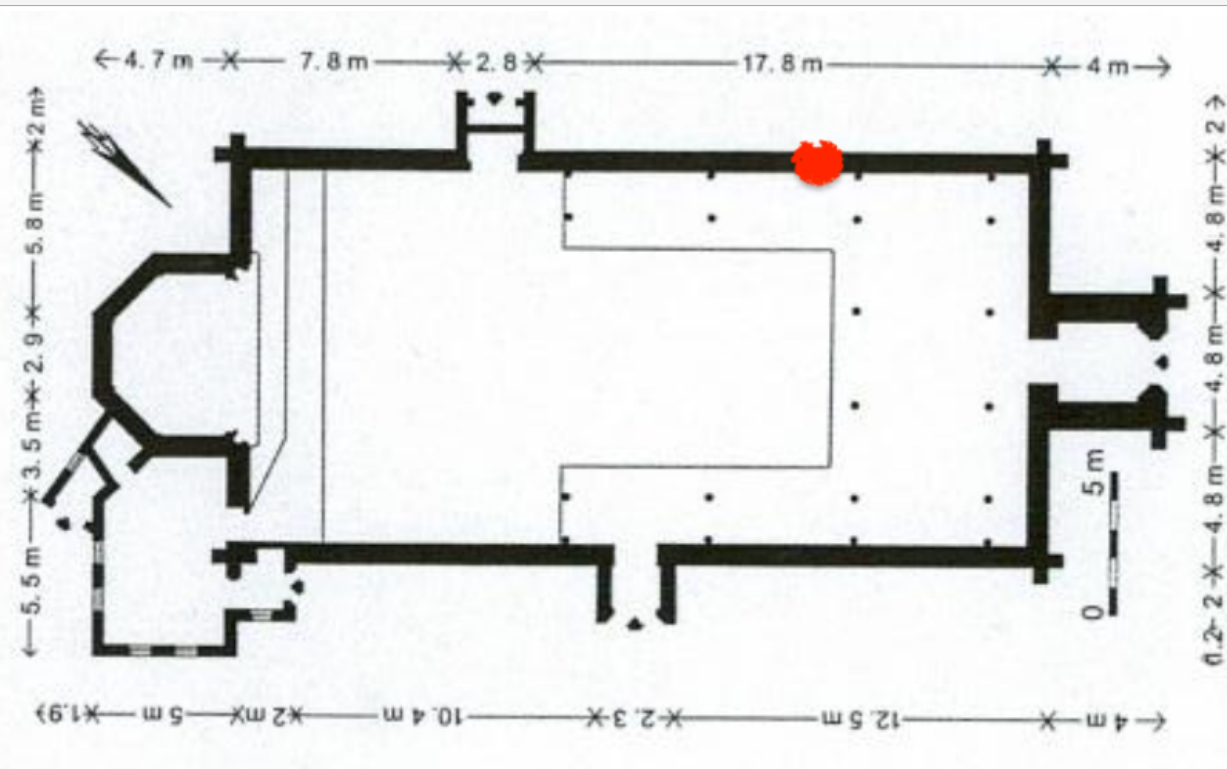
Warstwa 4 – pobiała wapienna, stanowiąca podłoże dla polichromii.

Warstwa 5 – zaprawa wapienna, w strefach zawilgoconych częściowo zdegradowana, z widocznymi ubytkami i spękaniami.

Warstwa 6 – mur ceglany, w miejscach podokiennych szczególnie narażony na oddziaływanie wilgoci.

Odkrywka nr 3 i 4

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

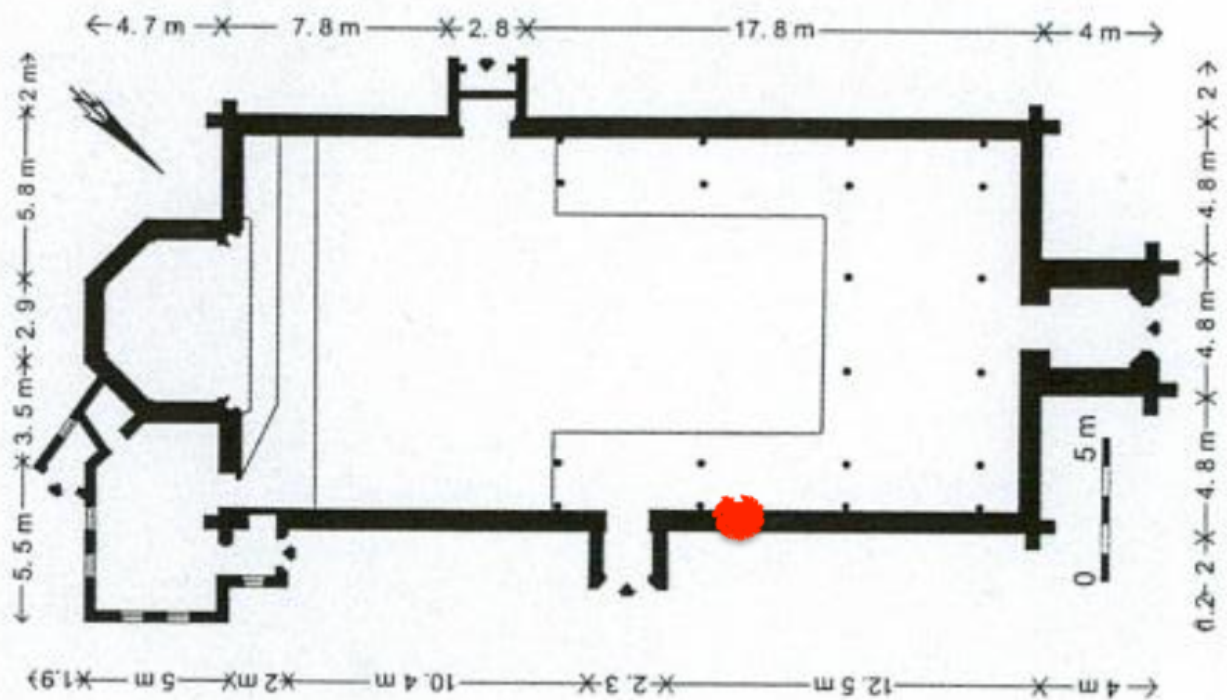
Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie szarej, spoiwo akrylowe	Szarość
2	III	Warstwa malarska o barwie żółtej, spoiwo akrylowe	Żółcień
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach czernieni żelazowej, pomarańczu, szarości i żółcieni	Czerwień, żółcień, pomarańcz, szarość
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

W wyniku wykonanych dwóch odkrywek odsłonięto fragment polichromii ornamentalnej o charakterze geometryczno-roślinnym, analogiczny do zachowanych dekoracji wokół otworów okiennych. Ornament został wykonany w tej samej fazie chronologicznej co malowanie elementów architektonicznych. Odsłonięciu uległy również ceglane żebra, które pierwotnie pokryto warstwą barwną w odcieniu żółtym, współtworzącym jednolity program kolorystyczny z dekoracją ornamentalną.

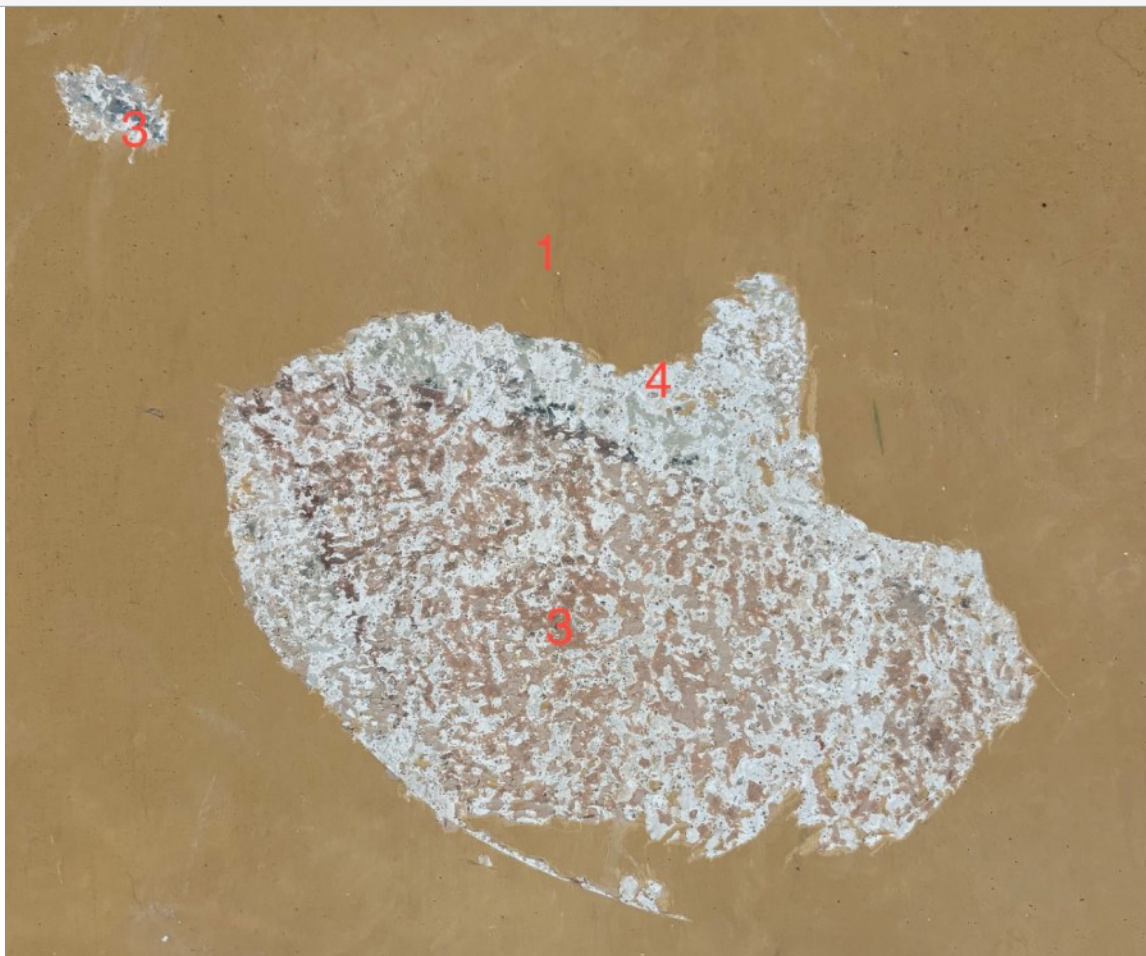
Odkrywki obejmują także fragment zagięcia ściany sąsiadującej z wnęką okienną, co pozwoliło na obserwację powiązania dekoracji z układem architektonicznym. W tej partii widoczna jest powierzchnia ściany w kolorze szaro-popielatym, nawiązującym do koloru jajowników, stanowiącą jednolite tło dla dekoracji malarskich.

Odkrywka nr 5

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie ugrowej, spoiwo akrylowe	Ugier
2	III	Warstwa malarska o barwie różowej, spoiwo akrylowe	Róż
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach karnacyjnych, obraz w kolorze czerwieni, błękit, szarość	Róż, czernień, błękit, szarość
4	II	Warstwa pobiałej wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

W odkrywce stwierdzono obecność dwóch wierzchnich warstw wtórnych, o charakterze jednobarwnym, kryjących całość wcześniejszego wystroju malarskiego. Pod nimi odsłonięto trzecią warstwę – polichromię historyczną, której charakter jest trudny do jednoznacznego określenia ze względu na fragmentaryczność zachowania.

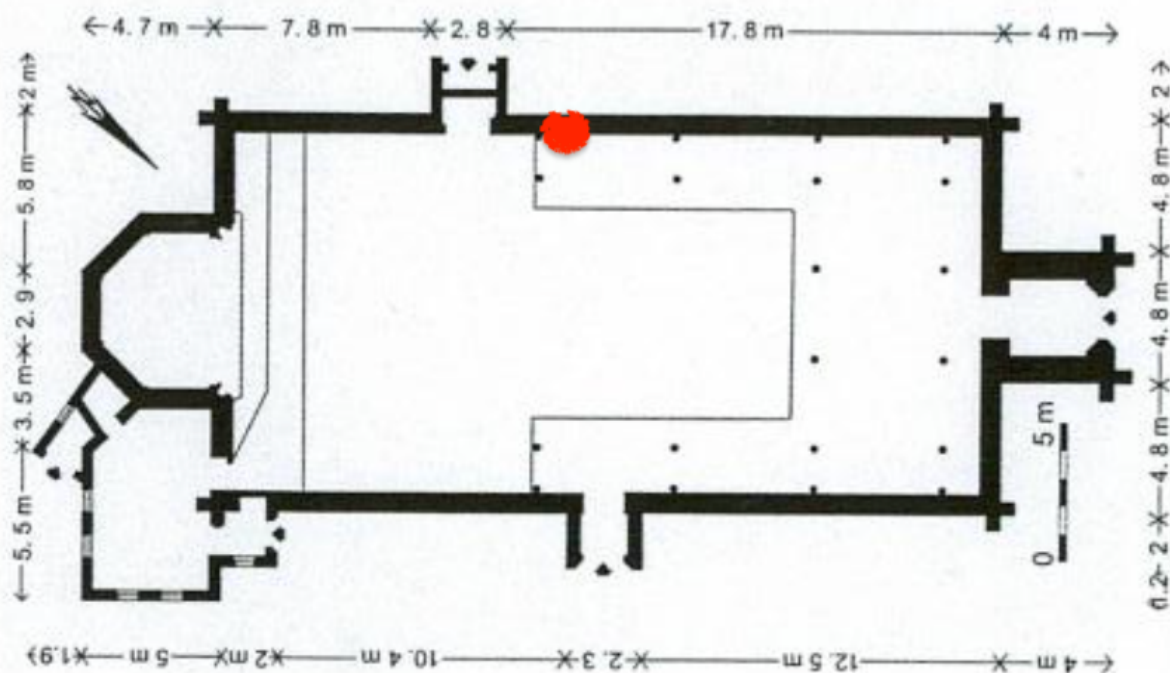
Dominuje tu kolor przybrudzonego różu (odcień karnacyjny), miejscami cieniowany, którego kształt został obrysowany linią w ciemnej czerwieni. Poza czerwonym konturem widoczny jest dodatkowo odcień błękitnoszary, który może stanowić tło kompozycji. Dalej pojawia się szerszy pas granatu odchodzący od partii różu. Układ barw i form jest niejednoznaczny, jednak ich charakter malarski i zastosowane modelowanie sugerują, że nie jest to ornament, lecz element figuralny.

Odkrywka została wykonana w przestrzeni pomiędzy oknami, w centralnej partii ściany, co mogłoby wskazywać, że w tym miejscu znajdowało się przedstawienie figuralne, być może wizerunek świętego lub scena biblijna. Kolorystyka oraz fragmentaryczny zarys kształtu mogą sugerować, że odsłonięta część przedstawia dłoń trzymającą podłużny przedmiot, interpretowany wstępnie jako włócznia bądź laska.

Ze względu na wysoką przyczepność wtórnych warstw przemalowań, w trakcie usuwania farby różowej odsłaniającej polichromię dochodziło do odpajania się malowidła aż do pobiałej, co uniemożliwiło wykonanie szerszej odkrywki w tym miejscu.

Odkrywka nr 6

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie ugrowej, spoiwo akrylowe	Ugier
2	III	Warstwa malarska o barwie różowej, spoiwo akrylowe	Róż
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach karnacyjnych, obraz w kolorze czerwieni, błękit, szarość	Róż, czernień, błękit, szarość
4	II	Warstwa pobiałą wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

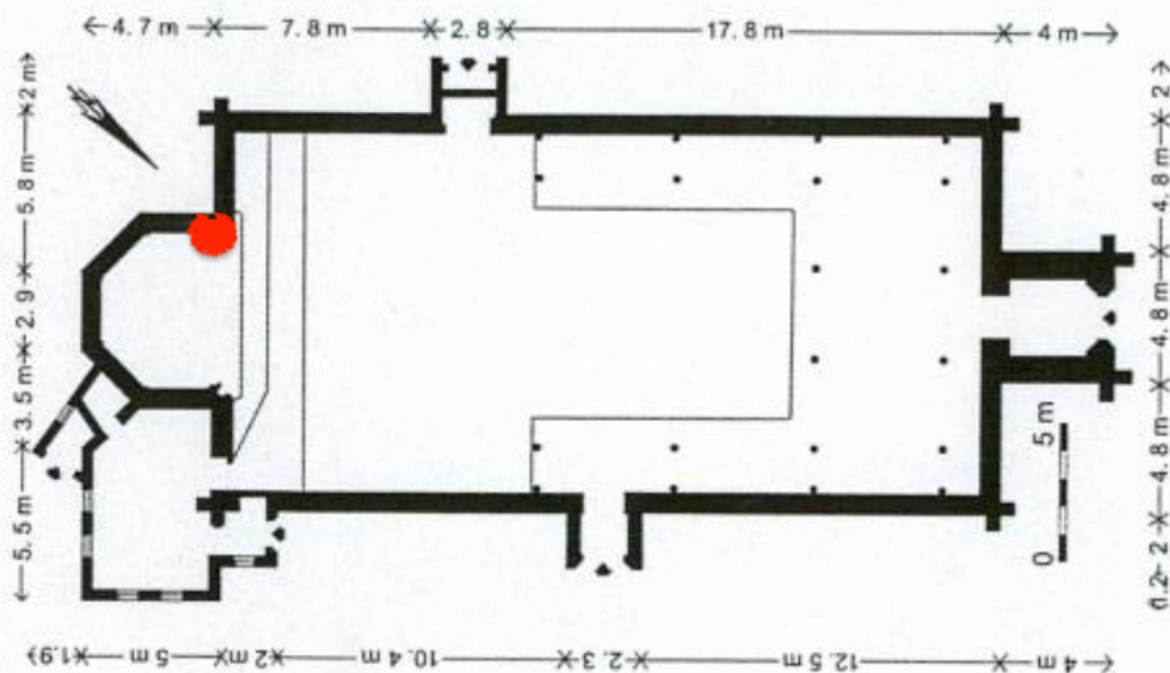
Próbka została wykonana w szerokiej partii ściany pomiędzy oknami, po przeciwnej stronie kościoła niż poprzednia. Układ warstw wierzchnich jest analogiczny – pod dwoma powłokami jednobarwnych przemalowań odsłonięto trzecią warstwę – polichromię figuralną.

Zachowane fragmenty są trudne do jednoznacznej interpretacji ikonograficznej. Widoczne są jednak zbliżone do poprzedniej próbki barwy i sposoby modelunku: granat przechodzący w chłodniejszy odcień, cieniowania w tonacjach przybrudzonych różów oraz kontury prowadzone ciemnoczerwoną linią. Układ barw sugeruje, że również w tym miejscu znajdowało się przedstawienie figuralne. Z uwagi na centralne usytuowanie w polu międzyokiennym nie można wykluczyć, że była to postać świętego, a widoczny fragment mógł należeć do twarzy lub innego kluczowego elementu przedstawienia.

Miejsce wykonania odkrywki zostało wybrane ze względu na przebieg wtórnej instalacji elektrycznej oświetlenia przeciwpożarowego, poprowadzonej natynkowo właśnie w tej strefie. Badania wykazały, że prowadzenie przewodów w tym miejscu narusza historyczne malowidło. Konieczne jest zatem przełożenie instalacji w inne miejsce, aby uniknąć zniszczenia centralnej partii polichromii figuralnej.

Odkrywka nr 7

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

W trakcie badań stratygraficznych na łuku tęczowym w części prezbiterialnej odsłonięto fragment polichromii ornamentalnej o charakterze geometrycznym. Dekoracja została wykonana w kolorystyce opartej na odcieniach niebieskiego, zielonego oraz przybrudzonej bieli. Kompozycja układa się w pasowy ornament o powtarzalnym, geometrycznym rytmie, typowym dla neogotyckiego wystroju architektonicznego.

Na warstwie zielonej zachowała się miejscami delikatna powłoka barwna w odcieniu pomarańczowo-różowym. W trakcie odsłaniania okazało się jednak, że kolor ten usuwa się wraz z górną warstwą przemalowania, co uniemożliwia jednoznaczne określenie jego pierwotnej formy i funkcji w kompozycji. Może to wskazywać, że jest to laserunek.

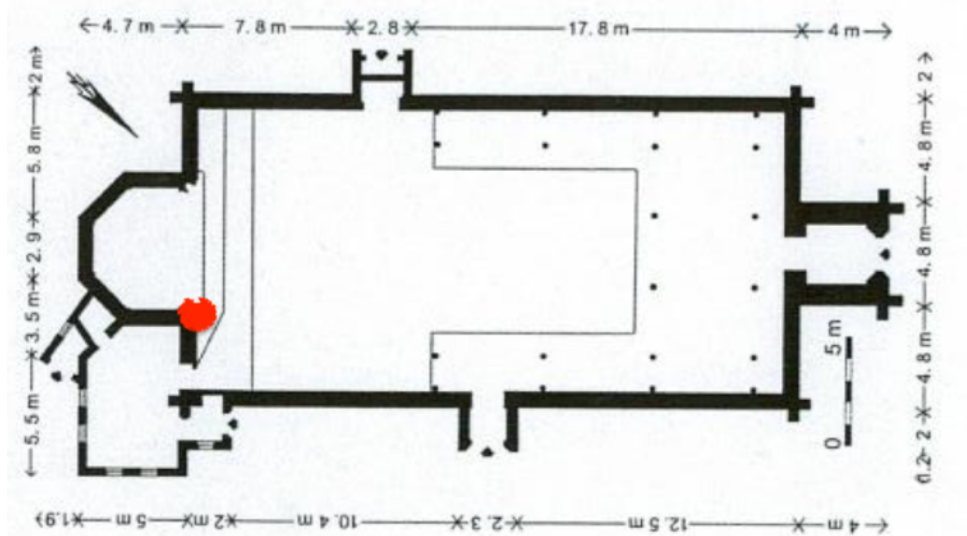
Zachowane partie ornamentu sugerują, że dekoracja zdobiła całość łuku tęczowego, stanowiąc podkreślenie granicy pomiędzy nawą a prezbiterium. Ze względu na fragmentaryczny stan zachowania trudno ustalić pełny układ i motyw ikonograficzny, jednak charakterystyka kolorystyczna i geometryczna pozwalają przypisać tę warstwę do XIX-wiecznego programu malarskiego kościoła.

Fot. 20 Fragmentarycznie zachowana powłoka malarska w odcieniu pomarańczowo-różowym. Na odłamku usuniętej wtórnej warstwy widoczne są pozostałości intensywnego koloru.

Odkrywka nr 8

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

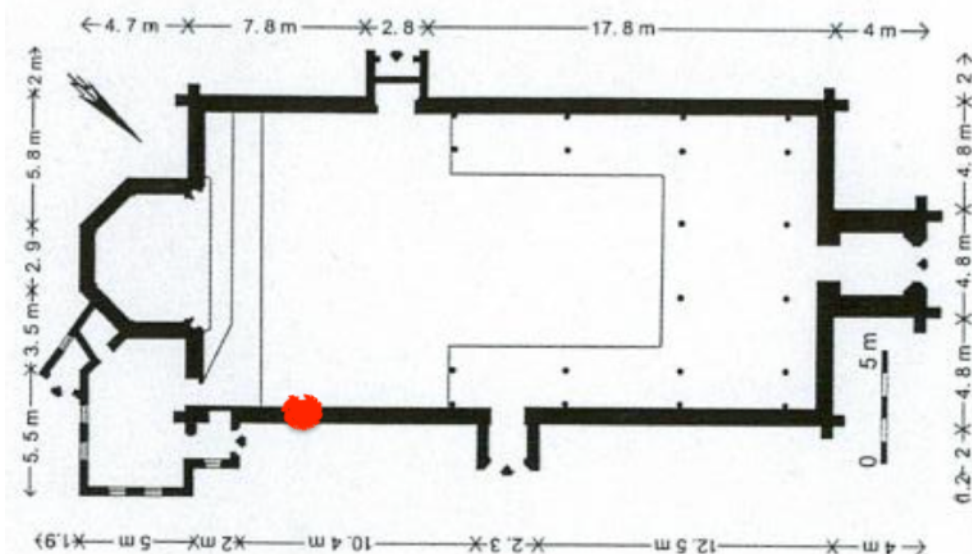
Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie szarej, spoiwo akrylowe	Szarość
2	III	Warstwa malarska o barwie różowej, spoiwo akrylowe	Róż
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach ultramaryny, pastelowej zieleni i bieli,	Błękit, zieleń, biel
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

Na drugiej stronie łuku tęczowego odsłonięto fragment analogicznego ornamentu geometrycznego jak po stronie przeciwnej. W zachowanej partii widoczne są barwy: niebieska, jasnozielona oraz zbrudzona biel. Pas dekoracyjny jest węższy, co wynika z podziału przestrzeni przez ceglane żebro konstrukcyjne – w tej części nie występują już elementy w kolorze czerwieni.

Na zdjęciu czytelne jest również ceglane żebro, pomalowane w kolorze żółcień, a pomiędzy nimi fragment maskownicy instalacyjnej, która przykrywa polichromię. Warstwa malarska jest w tym miejscu bardzo delikatna, podczas usuwania wtórnych przemalowań łatwo ulega łuszczeniu i odspajaniu od podłoża.

Odkrywka nr 9

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie ugrowej, spoiwo olejne	Ubierz
2	III	Warstwa malarska o barwie różowej, spoiwo akrylowe	Róż
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach granatu, czerwieni, żółcieni, szarości	Granat, czerwień, żółcień, szarość
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

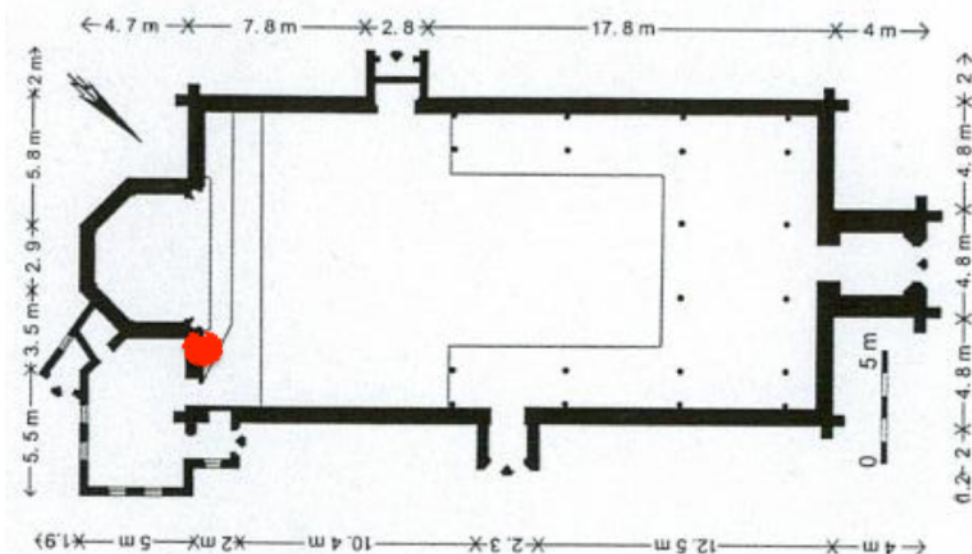
Odkrywka wykonana w dolnej partii ściany korpusu kościoła odsłoniła fragment dekoracji ornamentalnej zachowanej pod wtórnymi warstwami malarskimi. Słaba przyczepność wtórnych powłok, najprawdopodobniej wynikająca z długoletniego oddziaływania wilgoci, umożliwiła częściowe odsłonięcie historycznej polichromii.

Dekoracja ma charakter pasowy i powtarzalny, biegnący równolegle do posadzki w strefie przyziemia. Ornament przedstawia kolejno: niebieską gwiazdę z promieniami w kolorze czerwonym i żółtym, obrysowanymi białym konturem; następnie czerwony krzyż z żółtym konturem i promieniami; ponownie niebieską gwiazdę z promieniami oraz motyw roślinny, prawdopodobnie stylizowaną lilijkę. Układ sugeruje rytmiczne powielanie motywów, które mogły zdobić całą dolną partię nawy.

Na wierzchu stwierdzono obecność wtórnej lamperii wykonanej farbą olejną w kolorze żółtym, o niskiej paroprzepuszczalności, co w połączeniu z zawilgoceniem ścian przyczyniło się do odspojen i zniszczeń warstw malarskich. W dolnej strefie ściany, na tle dekoracji, widoczne są współczesne rury instalacji grzewczej.

Odkrywka nr 10

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie ugrowej, spoiwo olejne	Ubiór
2	III	Warstwa malarska wielobarwna, zdobienie ornamentalne, spoiwo olejne	Czerwień, żółcień, granat, biel
3	II	Wielobarwna polichromia, w barwach granatu, różu, żółcień, szarości, bieli, brązu	Granat, róż, żółcień, szarość, biel, brąz
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

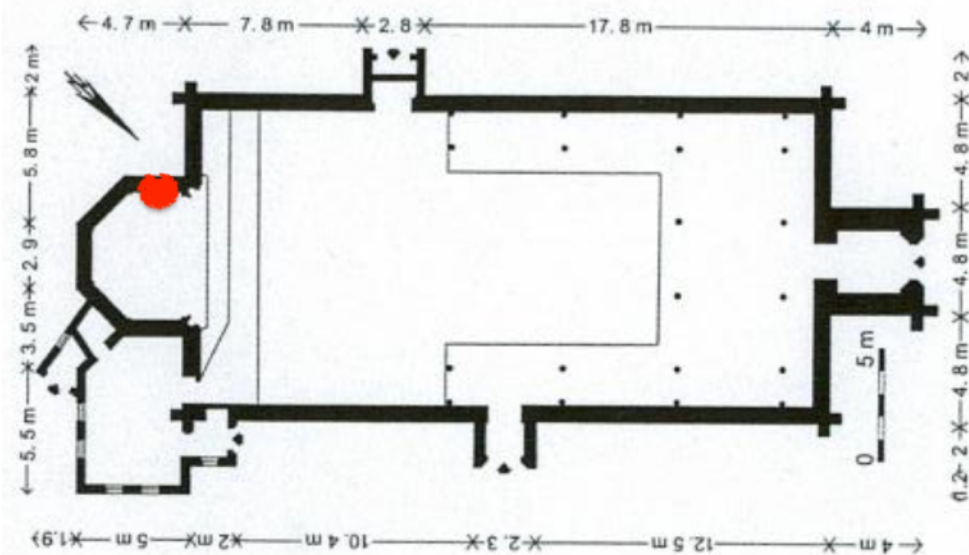
Odkrywka ujawniła fragment ornamentальной polichromii zachowanej na ścianie. W górnej partii widoczny jest pas ornamentalny, poniżej zaś wielobarwne przedstawienie o charakterze ornamentálním, którego pełnej formy nie udało się odczytać ze względu na fragmentaryczny stan zachowania. Układ kolorystyczny i zastosowane motywy sugerują, że mogła to być kontynuacja dekoracji z dolnych partii kościoła, utrzymana w tej samej kolorystyce.

Kompozycja została wykonana na tle w odcieniu szaro-popielatym, z konturami prowadzonymi białą i granatową linią. Wzór opiera się na powtarzalnych zestawieniach barwnych: granatu, czerwieni i żółcień. Obok, w obrębie tej samej odkrywki, widoczny jest fragment ornamentu z łuku tęczowego, utrzymany w błękitach i zieleniach, oraz zebro konstrukcyjne pomalowane w odcieniu żółcień.

Na odsłoniętej polichromii występuje również wtórna warstwa przemalowania o charakterze ornamentálním. Jej układ sugeruje, że miała pełnić funkcję pasa oddzielającego górną partię ściany od lamperii. Została jednak wykonana nieco niżej niż oryginalny pas ornamentalny, co zaburzyło pierwotne proporcje kompozycji wnętrza.

Odkrywka nr 11

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie beżowej, spoiwo olejne	Beż
2	III	Warstwa malarska wielobarwna, zdobienie ornamentalne, spoiwo olejne	Granat, ugiel, brąz
3	II	Warstwa malarska, zdobienie ornamentalne	Brąz
4	II	Warstwa pobiału wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

Na odkrywce widoczne jest ornamentalne zdobienie wtórne, stanowiące drugą warstwę malarską. Kompozycja została wykonana z wykorzystaniem linii i podziałów polichromii znajdującej się poniżej. Ciemny brąz obecnej dekoracji nałożony został na odmienny odcień brązu pochodzący z warstwy trzeciej.

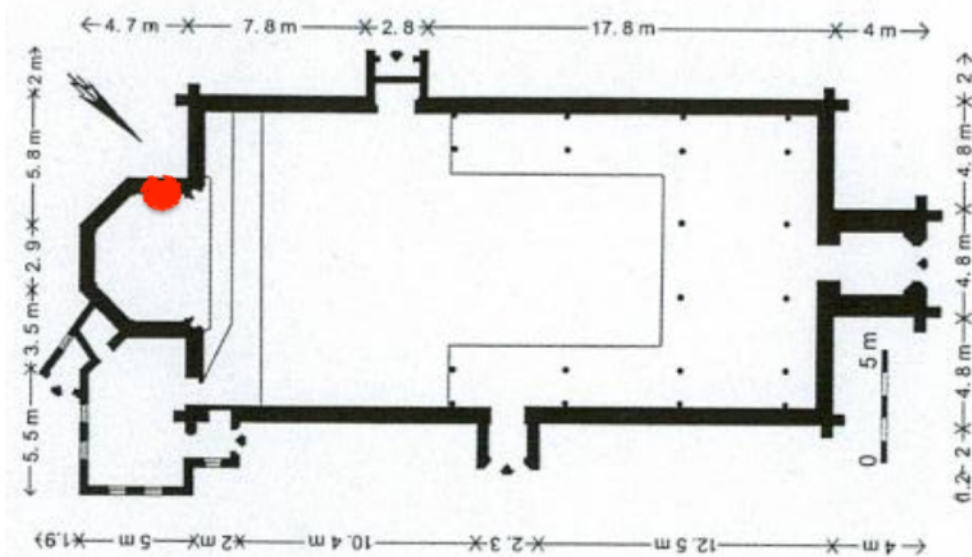
Ze względu na silną przyczepność farby olejnej, którą wykonano warstwę wtórną, do powierzchni polichromii historycznej, rozdzielenie obu warstw nie jest możliwe bez ryzyka uszkodzenia dekoracji pierwotnej.

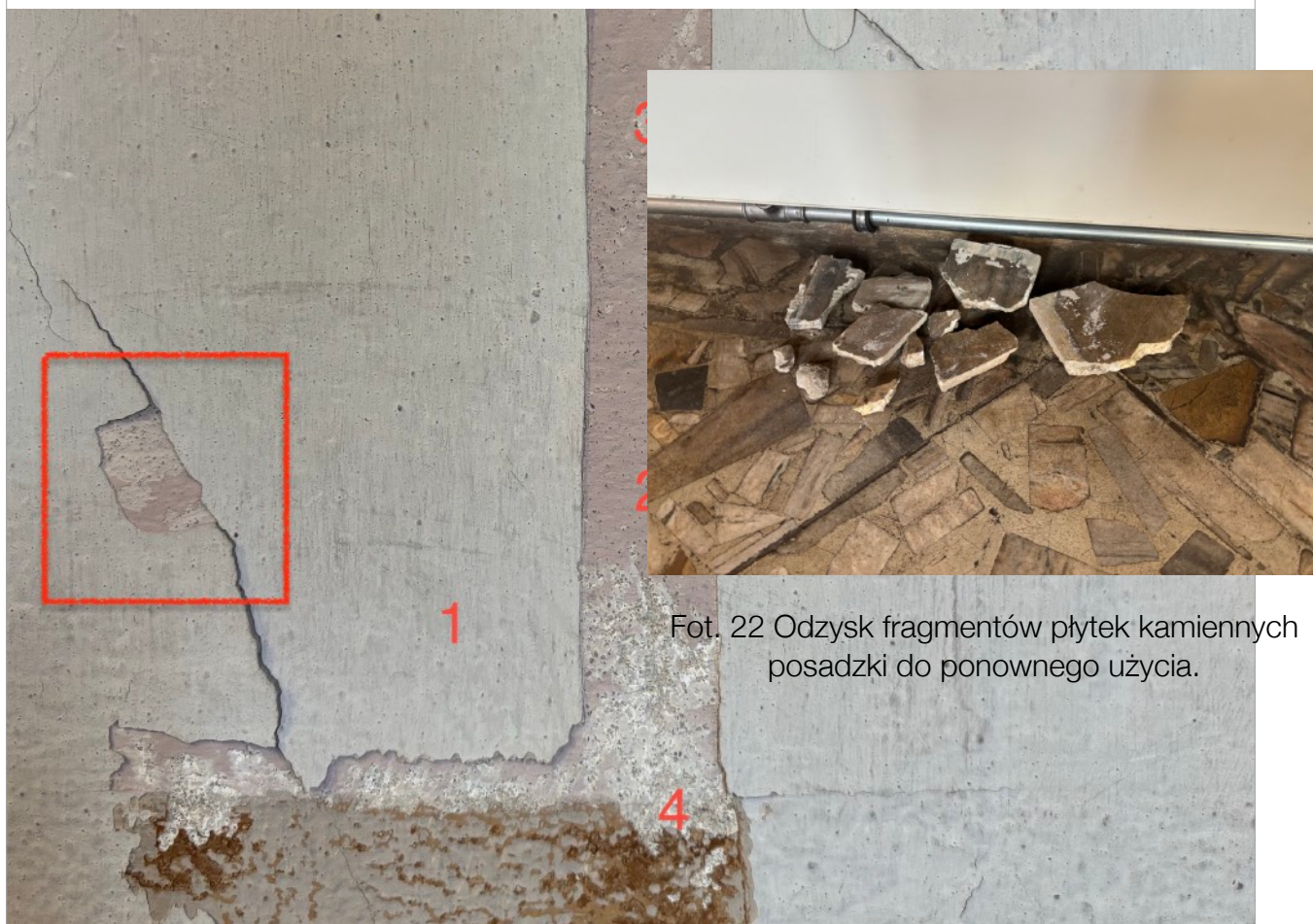
Fot.21 Próba skucia posadzki – miejsce planowanego prowadzenia rur grzewczych.

Odkrywka nr 12

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Fot. 22 Odzysk fragmentów płytek kamiennych posadzki do ponownego użycia.

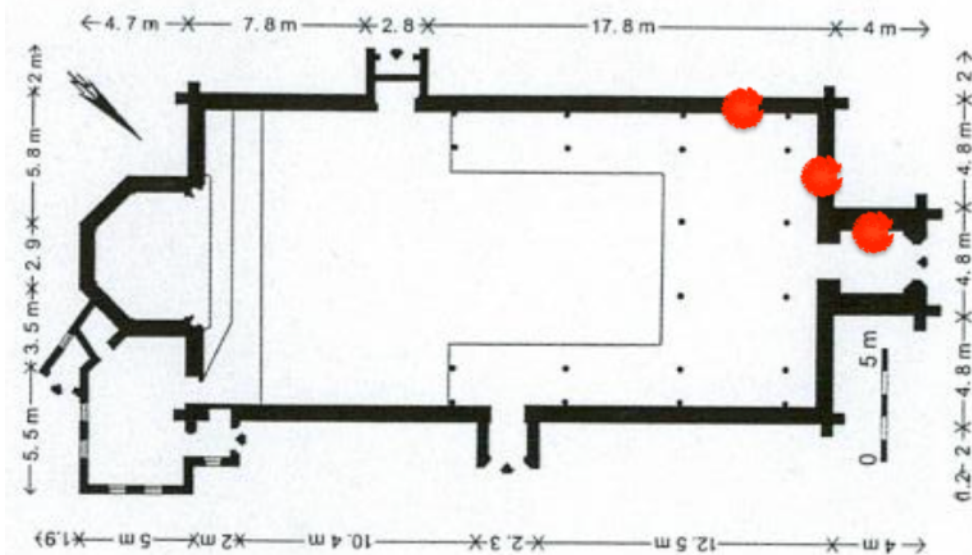
Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie beżowej, spoiwo olejne	Beż
2	III	Warstwa malarska o barwie różowej	Róż
3	II	Warstwa malarska o barwie różowej	Róż
4	II	Warstwa pobiałą wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

Odkrywka wykonana w prezbiterium, nad pasem ornamentalnym odcinającym lamperię, ujawniła obecność wtórnej warstwy malarskiej oraz oryginalnej polichromii. Druga warstwa – przemalowanie została wykonana w kolorze przybrudzonego różu. Jej charakter wskazuje, że miała na celu odwzorowanie pierwotnego różu znajdującego się w dekoracji historycznej. Pod nią widoczna jest trzecia warstwa – polichromia w odcieniu jaśniejszego, czystszej różu.

Na załączonym zdjęciu w czerwonym kwadracie zaznaczono fragment, w którym najlepiej widoczna jest różnica pomiędzy obydwoimi odcieniami różu, pozwalająca na bezpośrednie porównanie wtórnego przemalowania z pierwotną polichromią.

Odkrywka nr 13

Plan obiektu z zaznaczonym miejscem wykonywania odkrywki

Odkrywka z ponumerowanymi warstwami

Nr warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy	Kolorystyka
1	IV	Warstwa malarska o barwie ugrowej spoiwo olejne	Ugier
2	III	Warstwa malarska o barwie brązowej	Brąz
3	II	Warstwa malarska o barwie brązowej	Brąz
4	II	Warstwa pobiałą wapiennej	Biel
5	I	Wyprawa tynkarska o spoiwie wapiennym z kruszywem kwarcowym	Szarość
6	I	Cegła	Żółcień

Odkrywka wykonana w kruchcie podwieżowej ujawniła kolejne nawarstwienia lamperii, analogiczne do tych stwierdzonych na ścianie przy schodach prowadzących na emporę organową oraz na samej emporze.

Pierwsza warstwa to lamperia olejna w kolorze żółtym.

Druga warstwa – lamperia olejna w ciemnym brązie.

Trzecia warstwa – lamperia w kolorze brązu jaśniejszego od poprzedniej.

Układ ten wskazuje, że dekoracja trzeciej fazy chronologicznej miała w dużej mierze charakter eksploatacyjny – jej celem było odświeżenie wnętrza i utrzymanie jednolitej kolorystyki, zbliżonej do pierwotnej. Choć ornamentyka ulegała zmianom, zasada jednolitego, płaskiego malowania kościoła została powtórzona.

11.1. WNIOSKI I PODSUMOWANIE BADAŃ

Badania stratygraficzne przeprowadzone w kościele pw. Śś. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie pozwoliły odtworzyć program malarski oraz jego przemiany w kolejnych fazach chronologicznych.

Pierwotna dekoracja (III warstwa polichromii) obejmowała całe wnętrze świątyni. Zastosowano szeroki program ornamentalno-figuralny, obecny zarówno w partiach przyziemia, pomiędzy oknami, wokół otworów okiennych, jak i na łuku tęczowym oraz w prezbiterium. Dolne partie zdobił pas ornamentalny z motywami gwiazd, krzyży i elementów roślinnych. W przestrzeniach pomiędzy oknami pojawiały się przedstawienia o charakterze figuralnym, natomiast wokół samych okien rytmiczny ornament geometryczno-roślinny. Na łuku tęczowym oraz żebrach prezbiterium wykonano dekoracje geometryczne podkreślające podziały architektoniczne. Całość utrzymana była w kontrastowej kolorystyce, opartej na granacie, czerwieni, żółceni, błękitach, zieleniach i bieli.

Druga warstwa stanowiła przemalowanie, które w dużej mierze odwzorowywało pierwotną kolorystykę, jednak było znacznie uproszczone. Zastosowano barwy analogiczne do pierwotnych (m.in. przybrudzony róż, brązy), lecz zredukowano skalę dekoracyjności. Dekoracja w tej fazie ograniczała się do rejonu prezbiterium, gdzie zachowały się fragmenty ornamentalne, podczas gdy pozostałe partie wnętrza pokryto jednolitym malowaniem bez rozbudowanych zdobień.

Warstwy wtórne (olejne lamperie) widoczne w kruchcie, przy schodach na emporę i na samej emporze wskazują, że w kolejnych etapach prowadzono dalsze uproszczenia wystroju, ograniczając się do płaskich powłok olejnych (żółtej, ciemnobrązowej i jaśniejszej brązowej). Miały one charakter czysto eksploatacyjny i służyły odświeżeniu wnętrza, bez nawiązań do bogatszej ornamentyki pierwotnej. Wierzchnia warstwa (najmłodsza) – obecnie wnętrze kościoła zostało pomalowane jednolicie w kolorze ugrowym. Na tej powierzchni wykonano dekorację o charakterze ornamentalnym – motyw roślinny ujmujący koliste tonda, wypełnione malowanymi popiersiami. Dekoracja ta została wykonana w czasach współczesnych i nie stanowi elementu historycznego programu malarskiego świątyni.

Podsumowując, badania wykazały, że pierwotny program malarski obejmował wszystkie partie kościoła i charakteryzował się dużą dekoracyjnością, natomiast kolejne fazy były jego uproszczonymi przemalowaniami, ograniczającymi zakres zdobienia i sprowadzającymi się do jednolitego malowania powierzchni.